

РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ПОШУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Пастушенко Н. Б., Суддя З. О.

У статті розглядається проблема формування пізнавального інтересу в дітей дошкільного віку. Здійснено її аналіз на сучасному етапі. Одним із ефективних шляхів для розв'язання запропоновано використання пошуково-дослідницької діяльності. Визначено основні етапи її організації і проведення.

Ключові слова: пізнавальна активність, пізнавальний інтерес, розвивальне середовище, пошуково-дослідницька діяльність.

В статье рассматривается проблема формирования познавательного интереса у детей дошкольного возраста. Осуществлен анализ современного её состояния. Одним из эффективных путей для решения предложено использование поисково-исследовательской деятельности. Определены основные этапы её организации и проведения.

Ключевые слова: познавательная активность, познавательный интерес, развивающая среда, поисково-исследовательская деятельность.

The article addresses the problem of forming cognitive interests in preschool-age children. The author analyzes the problem at the modern stage and suggests explorative activity as one of the effective means of its resolution. The main stages of its organization and carrying out are determined.

Key words: cognitive activity, cognitive interest, developmental milieu, explorative activity.

Оновлення змісту освіти в ХХІ ст. вимагає розв'язання складної проблеми: як перетворити велетенський масив знань, накопичений людством у процесі свого суспільно-історичного розвитку, на індивідуальне надбання та знаряддя кожної особистості. Адже сучасний світ "інформаційного вибуху", який формує нові взаємовідносини між дитиною і знаннями, стає все складнішим. А отже, розв'язання головного завдання, яке визначає новий Державний стандарт дошкільної освіти України, – розвиток цілісної, гармонійно розвиненої, життєво компетентної особистості – ставить на порядок денний питання формування в дошкільнят активно-пізнавального ставлення до навколишньої дійсності, уміння орієнтуватися в розмаїтті предметів і явищ, здатності доволіно регулювати власну пізнавальну діяльність. Це і є ті внутрішні передумови, які забезпечують легкість і швидкість засвоєння нової інформації, здатність до її творчого використання в житті.

Зацікавити, а не дати знання в готовому вигляді – завжди було метою дидактики й теорії виховання. Це завдання вирішувалося педагогами всіх епох. Надзвичайно важливим воно залишається і в наші дні. Адже саме інтерес дає людині шанс залишитись неповторною індивідуальністю, іти своїм шляхом у житті, творчо самоутверджуватись, ініціативно працювати. Через пізнання предмета інтересу, зрештою, відбувається розвиток особистості.

Таким чином, особливо актуальною є проблема оптимізації пізнавальної діяльності дітей дошкільного віку. Це спонукає до пошуку ефективних способів розвитку пізнавальних інтересів дошкільнят, а також запобігання інтелектуальній пасивності 5–6-річних дітей.

В основі сучасних досліджень пізнавального інтересу лежать праці Л. С. Виготського, С. Л. Рубінштейна, А. О. Смірнова, Б. М. Теплова, В. Н. Мясищева, Л. В. Занкова, Д. Н. Узнадзе, Г. С. Щукіної та інших відомих психологів.

Сутність поняття "інтерес", його вікові характеристики та різні аспекти формування пізнавальних інтересів у дітей розкривають роботи Я. А. Коменського, Й. Г. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, С. Ф. Русової, К. Д. Ушинського, С. А. Ананьєва, П. П. Блонського, В. В. Зеньківецького, Т. Г. Лубенця, О. П. Нечаєва та ін.

Узагальнення даних психолого-педагогічних досліджень з проблеми формування пізнавальних інтересів дало підстави розглядати інтерес як вибіркоче емоційно-пізнавальне ставлення особистості до людей, предметів, явищ, подій навко-

лишньої дійсності, а також до певних видів діяльності, які мають для неї життєве значення; як прояв емоційної та мислительної активності, як своєрідний сплав емоційно-вольових та інтелектуальних процесів, як структуру, що складається з домінуючих потреб, як ставлення людини до світу. Таким чином, психологічне поняття "інтерес" характеризується багатогранністю свого змісту, форм прояву та ролі для становлення й життєдіяльності особистості.

Так, В. Н. Мясіщев, Г. С. Костюк та інші відзначають, що інтерес – це активне пізнавальне ставлення людини до світу. Отже, інтерес і пізнання тісно пов'язані між собою, і якщо пізнання якоюсь мірою можливе без інтересу, то інтерес виникає, активізується, розвивається й зникає за умови здатності людини до пізнання і внаслідок нього.

Г. І. Щукіна виділяє в пізнавальному інтересі його емоційну забарвленість, інтелектуальну спрямованість, вольові дії. Інтелектуально-емоційний характер інтересу підкреслив і С. Л. Рубінштейн.

На думку Б. Г. Ананьєва, А. Д. Ухтомського та інших пізнавальний інтерес – це вибіркова спрямованість до галузі пізнання, до її предметної і процесуальної сторін. Інтерес до пізнання є самоцінною сутністю людини, без якої вона перестає бути особистістю і реагувати на навколишній світ, у якому живе.

У всіх підходах утвердилось поняття "пізнавальний інтерес", яке вживалось в значенні інтересу до опанування будь-якою новою інформацією, у тому числі – до навчання. Тому правомірно назвати пізнавальний інтерес особливим видом інтересів, який, за висловом К. Д. Ушинського, є інтересом, сповненим змісту.

У педагогіці можна зустріти термін "навчальний інтерес" як синонім "пізнавального інтересу". У зарубіжних джерелах використовується поняття "інтелектуальний інтерес".

Як відзначають Г. О. Люблінська, М. М. Поддьяков, Г. І. Щукіна, інтереси розвиваються і поглиблюються відповідно до вікових можливостей пізнання навколишньої дійсності.

Залежно від запропонованої інформації та джерела її отримання формуються пізнавальні інтереси дитини і моральні установки, які за певних умов мотивують поведінку, констатують В. К. Котирло, С. Е. Кулачківська, С. О. Ладивір.

Педагогічні аспекти формування пізнавальних інтересів у дітей розкривають роботи О. Г. Брежнєвої, З. І. Ікуніної, Л. В. Маневцевої, Б. В. Мухацької, К. Й. Щербакіної та ін. У дослідженнях визначено шляхи, методи, форми, засоби, які забезпечують формування пізнавальних інтересів.

Педагогічний підхід до проблеми інтересу пов'язаний із вивченням умов його розвитку в навчальній та позанавчальній діяльності, а також з виявленням методів і прийомів формування інтересу як цінної риси особистості й основи успішної діяльності.

Л. В. Лохвицька, досліджуючи процес розвитку пізнавальних інтересів, указує, що він визначається змістом навчально-ігрового середовища та пізнавальної діяльності дошкільників, активністю дитини в здобутті інформації; доцільному поєднанні елементів відомого й невідомого; забезпеченні оптимального поєднання традиційних і нетрадиційних форм і методів інтерпретивного і творчого спрямування; виявленням дитиною ініціативи, самостійності й творчості; здійсненні індивідуально-диференційованого підходу до навчальної діяльності дітей; активізацією та стимулюванням розумових і вольових зусиль під час розв'язання завдань і передбаченням різних варіантів пізнавального пошуку, регламентацією дитячої діяльності демократичним підходом щодо її організації, що досягається продуманим керівництвом з боку педагога.

Проблема розвитку пізнавальних інтересів дітей знайшла відображення у державних документах про дошкільну освіту. Зокрема, новий Державний стандарт дошкільної освіти України визначає як складову змісту Базового компонента дошкільної освіти освітню лінію "Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі", акцентуючи увагу на необхідності формування в дітей уміння планувати свою пізнавальну діяльність, знаходити нове в знайомому та знайоме в новому, радіти зі своїх відкриттів, виявляти інтерес до дослідництва, експериментування з новим матеріалом.

Актуальність вищезазначених аспектів проблеми на сучасному етапі розвитку дошкільної освіти вимагає пошуку найбільш ефективних засобів, форм та методів формування пізнавальних інтересів дошкільників. Перед сучасними теоретиками та практиками постає важливе питання, як же примусити дитину знаходитись у постійному пошуці, щось досліджувати, над чимось експериментувати.

Забезпечити це зможе розумне поєднання різних видів діяльності, серед яких особливе місце займає пошуково-дослідницька. В. О. Сухомлинський з цього приводу зазначав: "Може маленька дитина повторює те, що було зроблено, створено іншими людьми, але якщо це її діяння – плід її власних розумових зусиль, – вона творець, її розумова діяльність – є творчість" [8].

Питання про сутність, структуру та значення пошукової діяльності в системі інших її видів у дошкільному навчальному закладі досліджувались у працях О. В. Іванової, В. В. Кондратової, Л. М. Маневцової, К. Ф. Терентьєвої, П. Г. Саморукової, Г. В. Беленької та інших.

П. Г. Саморукова розглядає елементарну пошукову діяльність як форму ознайомлення дітей із природою, яка забезпечує найбільш високий ступінь активності й самостійності дітей і дозволяє сформулювати у них уявлення про явища природи, виявити їх причини і взаємозв'язки.

Н. В. Лисенко відзначає особливість пошуково-дослідницької діяльності в тім, що вона здійснюється засобами, які дитина пізнає теоретично, а також уміннями й навичками, набутими практично. Цей вид дуже вдало поєднує чутливість і діяльність, що в повному обсязі відповідає особливостям мислення дошкільника. Дитина самостійно знаходить відповіді на запитання, що виникають, домагається очевидних результатів, перевіряє свої знання та можливості. У процесі пошуково-дослідницької діяльності активізуються всі сфери особистості. Н. В. Лисенко пропонує орієнтовний зміст пошуково-дослідницької роботи з дітьми молодшого та старшого дошкільного віку.

Зважаючи на необхідність урізноманітнення форм життєдіяльності як характерної ознаки педагогічного процесу дошкільного навчального закладу на сучасному етапі, ми поставили за мету висвітлити особливості застосування системного підходу до організації пошуково-дослідницької діяльності. Уважаємо за доцільне організувати й проводити її в три етапи: I етап – підготовчий, II етап – власне пошуково-дослідницька діяльність, III етап – інтерпретація результатів на інші види діяльності у видозмінених умовах.

Важливим чинником стимулювання та розвитку пізнавальних інтересів є створення розвивального середовища.

У дослідженнях Л. В. Артемової, М. М. Поддьякова та інших наголошується, що навколишнє середовище має відповідати структурі пізнавальної сфери дитини. Діяльність дітей дошкільного віку постійно змінюється, тому розвивальне середовище є джерелом її збагачення, зокрема, змісту, форм організації тощо. Саме в такому середовищі здійснюється розвиток інтересів дитини, орієнтований на зовнішні об'єкти, усвідомлення нею свого "Я", своїх потреб, можливостей їх самореалізації завдяки педагогічно оптимальному конструюванню навчального процесу педагогом.

Дошкільників завжди приваблюють об'єкти та явища природи. Тому на першому етапі важливо, перш за все, дібрати цікавий матеріал, доступний для дитячого сприймання та експериментування. Поряд з природними об'єктами, що знаходяться в умовах свого існування і задовольняють пізнавальні інтереси дітей, доцільно спеціально створювати матеріальне середовище, яке б стимулювало дитячу допитливість.

У кожній групі дитячого садка слід обладнати свою міні-лабораторію, своєрідний дослідницький центр. В ній можуть зберігатися різноманітні матеріали й обладнання. Наприклад, лабораторний посуд, лупа, зразки піску, глини, камінців, ґрунту, зерна різних культур, пісочний годинник, мікроскоп, ваги, магнітики тощо. У лабораторіях необхідно створити атмосферу цікавості й таємничості, щоб у дітей не зникло бажання шукати відповідь на питання. Це створить передумови для ефективної організації пошуково-дослідницької діяльності.

У той же час дітей необхідно готувати до пошукової діяльності. Педагогу потрібно врахувати те, що знання як результат самостійного "відкриття" дитини формуються на попередньо засвоєних знаннях. Лише за цієї умови задовольняється природна допитливість дитини.

При переході до другого етапу важливо, щоб діяла система роботи з проведення дитячого експериментування, яка б ґрунтувалася на застосуванні різної тактики взаємодії вихователя та дитини. Зважаючи на те, що становлення пізнавальної активності відбувається по-різному на різних вікових етапах (у молодшому віці дитина звертається із запитання "чому?" до дорослого, а старший дошкільник це запитання ставить собі), то й характер взаємодії дорослого з вихованцями різного віку теж має бути різним. При цьому дорослий має спрямувати пізнавальну активність на конкретні предмети та явища.

Нескладні досліди проводяться під час занять, екскурсій, прогулянок, цільових прогулянок в природу, під час праці в куточку лісу, саду, городу з метою закріплення, систематизації та узагальнення знань дітей. Власне дослідницьку діяльність слід починати з аналізу природного явища в зв'язку з тими питаннями, які виникають у дітей. Адже, на думку В. О. Сухомлинського, важливо, щоб кожна з названих тем несла дитині безліч відкриттів, зроблених нею самостійно, щоб дитина заглибилась подумки в якусь деталь, зосередила на ній усю свою увагу, забула про все інше. У результаті формується пізнавальне завдання, як правило проблемне, висуваються припущення. Воно потребує встановлення причин, зв'язків та відношень між явищами природи. На основі висунутої гіпотези здійснюються пошуково-дослідницькі дії дітей.

Уже сама тематика пошуково-дослідницької діяльності, наприклад: "Промені сонця грають у краплині роси", "Подорож краплі води", "Для чого квітам сонце", "Куди ховаються від негоди метелики", "Чарівна пір'їнка", "Відломлена гілочка", "Як подорожує дощовий черв'як" повинна викликати інтерес у дітей і налаштовувати на цікаві дослідження.

Працюючи з дітьми на ділянці дошкільного закладу, можна використовувати найрізноманітніші досліди з рослинами: "Коли проросла насінинка", "Чим корисна бузина", "Хто риє тунелі дощовому черв'яку", "Як реагують рослини на світло", "Чи п'ють рослини воду" тощо. Працюючи біля акваріума, можна провести досліди з рибками: "Як дихають рибки", "Що рятує личинку волохокрильця від ворогів".

Особливий вплив на появу інтересу в дошкільників має використання ігрових форм проведення дослідів за участі різних героїв: Світлячка, тітоньки Природи, дядька Вітра, Капітошки, Чарівника-невидимки, Сороки-білобоки, Чарівного царя підземелля.

Цікавим і корисним методом, що використовується в процесі пошуково-дослідницької роботи, є художнє слово, а саме: читання художньої літератури, розповідання казок, легенд, прислів'їв, які збуджуватимуть пізнавальні інтереси дитини, сприятимуть розвитку їх допитливості; загадування загадок, використання ігрових прийомів – отримання листів-скарг від мешканців саду, лісу, городу. Читаючи їх, діти замислюються над тим, як допомогти живій істоті, як потрібно берегти й охороняти природу, щоб зберегти її в цілому. Усвідомленому засвоєнню знань сприяє включення елементів дослідів в інтелектуальні та дидактичні ігри екологічного спрямування: "Послухай "серце" дерева", "Кому потрібен дуб", "Зимові таємниці (що під снігом зеленіє)", "Компліменти природі (листочку, травинці, насінині тощо)", "Екологічна етика".

Заключним етапом пошукової діяльності є формулювання висновків на основі аналізу отриманих результатів. У ході досліджень не слід поспішати робити висновки. Необхідно уважно всіх вислухати, якщо діти роблять неправильні або не досить чіткі висновки, допомогти усвідомити протиріччя, що виникли. Важливо, щоб кожне помилкове припущення було відхилене, щоб дошкільники були підведені до правильного розуміння суті того чи іншого явища. Усі висновки дослідів доцільно заносити в щоденник спостережень та експериментувань. Ведуться вони в довільній формі в малюнках, схематичних зображеннях, за допомогою підібраних картинок, виготовлених аплікацій.

Важливо подбати про вибір методів та прийомів, які б забезпечували інтерпретацію отриманих дітьми знань в інших формах життєдіяльності. З цією метою дітям можна пропонувати виконання словесних завдань: складання казок, віршів, загадок, приказок; розв'язування ребусів, кросвордів, мовних логічних завдань, соціально-моральних задач, виготовлення "екологічних знаків", які б регламентували поведінку в природі. Маючи в груповій кімнаті навіть мінімальну кількість об'єктів, педагог цілком спроможний створити атмосферу зацікавленості серед дошкільнят, збудити їхні пізнавальні інтереси, викликати бажання опікуватися найменшою

рослинкою чи тваринкою. Підтриманню та подальшому розвитку дитячих інтересів сприятиме залучення дошкільників до екологічних проєктів та природоохоронних акцій "Не рубай ялинку", "Розчистимо джерело", "Посадимо деревце", "Захисти мурашку (пташку)", різноманітних видів праці.

Отже, розвиток пізнавальних інтересів дітей залежить від уміння вихователя створити дидактичні й організаційні умови в процесі навчання дошкільників. Для цього треба забезпечити продуктивний зміст розвивального довілля, системний підхід до організації активної пізнавальної діяльності дітей на основі використання ефективних форм, засобів і методів нестандартного типу для розвитку і стимулювання пізнавальних інтересів, урахування індивідуальності кожного вихованця та надання йому права реалізації власної ініціативи.

Література

1. Активізація розумової діяльності дітей дошкільного віку в процесі навчання. – К. : РУМК, 1990.
 2. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція).
 3. Лисенко Н. В. Теорія і практика екологічної освіти: дошкільник-педагог : навч.-метод. посіб. для ВНЗ / Н. В. Лисенко. – К. : Видавничий дім "Слово", 2009. – 400 с.
 4. Маневцова Л. М. Организация элементарной поисковой деятельности как средство формирования познавательной активности / Л. М. Маневцова // Дошкольное воспитание. – 1973. – № 4.
 5. Маршицька В. Екологічні проєкти / В. Маршицька // Дошкільне виховання. – 2001. – № 5.
 6. Методика ознайомлення дітей з природою : хрестоматія / уклад. Н. М. Горопаха. – К. : Видавничий дім "Слово", 2012. – 432 с.
 7. Плохій З. П. Природа як пізнавальна цінність / З. П. Плохій // Дошкільне виховання. – 2001. – № 6.
- Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1971.